

Legioniści w Kielcach w latach 1922–1939

Działalność kulturalna, sportowa i społeczna

prof. dr hab.
**JÓZEF
SMOLIŃSKI**

*Profesor Uniwersytetu
Jana Kochanowskiego
w Kielcach. Specjalizuje
się w historii najnowszej
i historii wojskowości.
W dorobku naukowym
ma 273 pozycje
autorskie, w tym
29 książek.*

mgr
**MONIKA
SIKORA**

*Doktorantka studiów
stacjonarnych
z dziedziny historii.
Prowadzi badania nad
polskimi dziejami
orężnymi w XX wieku.*

W II Rzeczypospolitej w garnizonie kielckim stacjonował 4 Pułk Piechoty Legionów, 2 Pułk Artylerii Lekkiej Legionów* oraz dowództwo 2 Dywizji Piechoty Legionów. Kadra oficerska i podoficerska tych oddziałów aktywnie włączyła się w krzewienie kultury umysłowej i fizycznej wśród młodzieży wojskowej i cywilnej oraz społeczeństwa garnizonu kielckiego. Ze wsparciem przedstawicieli władz lokalnych oraz organizacji społecznych inicjowała prawie wszystkie istotne przedsięwzięcia kulturalno-oświatowe i społeczne, a także wspomagała ich realizację. Działania te przyczyniły się do rozwoju edukacyjnego i kulturalnego żołnierzy oraz mieszkańców miasta i okolic.

SŁOWA KLUCZOWE

legioniści w Kielcach, działalność kulturalna i rekreacyjna legionistów, 4 Pułk Piechoty Legionów; 2 Pułk Artylerii Lekkiej Legionów; działalność społeczna legionistów

W latach 1922–1939 w garnizonie kielckim stacjonowały dwa oddziały o rodowodzie legionowym: 4 Pułk Piechoty Legionów (pp Leg.) i 2 Pułk Artylerii Lekkiej (do 31 grudnia 1931 roku – Polowej) Legionów (pal Leg.). Wchodziły one w skład 2 Dywizji Piechoty Legionów (DP Leg.). Większość kadry oficerskiej i podoficerskiej tych jednostek wywodziła się z Legionów Polskich okresu I wojny światowej.

Żołnierze pułków odegrali istotną rolę w życiu społeczeństwa miasta, stanowili ważną część jego populacji¹. Przykładowo, w 1924 roku stan etatowy 4 pp wynosił 1422 żołnierzy, w tym: 54 oficerów, 355 oficerów i 1013 szeregowych, a w 1930 roku – 1454 żołnierzy, w tym 56 ofice-

* W literaturze przedmiotu spotyka się także zapis 4 pułk piechoty Legionów, 2 pułk artylerii lekkiej Legionów.

¹ W 1921 r. Kielce liczyły ponad 41 tys. mieszkańców, w 1931 r. – ok. 58,7 tys., w 1938 r. – ok. 67 tys., a w 1939 r. – ponad 71,5 tys. Vide: Z. Guldón, A. Massalski, *Historia Kielc do roku 1945*, Kielce 2000, s. 329.

rów, 198 podoficerów oraz 1200 szeregowych. Jednorazowo wcielano do jednostki około 730 poborowych. Tyle samo osób po odbyciu zasadniczej służby wojskowej odchodziło do rezerwy. Natomiast w szkoleniu na potrzeby Korpusu Ochrony Pogranicza (KOP) uczestniczyło około 280–305 rekrutów².

Stan osobowy pułku artylerii był niższy niż bratniego pułku piechoty. W listopadzie 1930 roku wyniósł: 38 oficerów, 2 chorążych, 59 podoficerów zawodowych i 387 szeregowych. Podczas ćwiczeń szkoliło się również 157 szeregowych rezerwy³. W 1935 roku pułk liczył etatowo 822 żołnierzy, w tym: 53 oficerów, 103 podoficerów zawodowych i nadterminowych oraz 666 szeregowych. Do 2 pal Leg. jednorazowo wcielano około 390–500 poborowych.

Większość poborowych (65–78%) wcielanych do kieleckich pułków pochodziła z terenów powiatowych komend uzupełnień (PKU) województwa kieleckiego (65–78%), które miały siedziby w Kielcach, Ostrowcu, Pińczowie, Miechowie, Zawierciu i Wierzbniku, resztę powoływano eksterytorialnie z Kresów Wschodnich – z obszaru komend uzupełnień Sambor oraz Gródek Jagielloński. Rekrutów narodowości niemieckiej, szkolonych do służby w jednostkach KOP, wcielano między innymi z PKU Grudziądz, Łódź Miasto I i II.

Przedstawiciele mniejszości narodowych (głównie Ukraińcy i Żydzi) stanowili od 28% (4 pp Leg.) do 34–40% (2 pal Leg.) wcielonych rekrutów. Natomiast wśród poborowych szkolonych przez 4 pp na potrzeby KOP dominowali Niemcy – stanowili 18–20% rekrutów⁴.

Oba pułki legionowe na terenie garnizonu kieleckiego prowadziły działalność kulturalno-oświatową, sportową oraz społeczną. W artykule podejmujemy próbę jej charakterystyki.

Nauczanie oraz szkolenie poborowych i żołnierzy

W 4 pp i 2 pal przykładano dużą wagę do ograniczenia analfabetyzmu wśród żołnierzy służby zasadniczej. W okresie międzywojennym bowiem zjawisko to występowało w dużej skali i było problemem ówczesnego społeczeństwa. Władze państwowe⁵ oraz wojskowe nakazywały podejmować odpowiednie działania w celu jego redukcji. Z poborowymi analfabetami i półanalfabetami, w większości pochodzenia chłopskiego⁶, rozpoczynano naukę elementarną. Spośród prawie 2 tys. rekrutów wcielanych co roku do pułków połowę stanowili analfabeci i półanalfabeci. W tej grupie blisko 600 osób pochodziło z powiatu kieleckiego.

² Z. Jagiełło, *Piechota Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 2005, s. 64, 66; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu społeczeństwa Kielc w latach 1918–1939*, maszynopis pracy doktorskiej, Kielce 2009, s. 99, 108; idem, *Działalność 2. Dywizji Piechoty Legionów w województwie kieleckim w latach 1922–1939*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2009, t. 9, s. 63, 65.

³ T. Banaszek, *Działalność 2. Dywizji...*, op.cit., s. 63; R. Łoś, *Artyleria polska 1914–1939*, Warszawa 1991, s. 89.

⁴ T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 108; idem, *Działalność 2 Dywizji...*, op.cit., s. 65; idem, *Garnizon kielecki w latach 1918–1939*, w: *Kielce przez stulecia*, M. Maciągowski (red.), Kielce 2014, s. 363.

⁵ W art. 1 ustawy z 21 lipca 1919 r. *O przymusowym nauczaniu w wojsku polskim*, „Dziennik Praw” 1919 nr 63, poz. 373) zapisano: *Żołnierze, pozbawieni w wieku szkolnym nauczania początkowego oraz nie dość biegli w czytaniu i pisaniu po polsku, podlegają przymusowej nauce w okresie odbywania służby wojskowej.*

⁶ L. Wyszczelski, *Działalność oświatowo-wychowawcza w Wojsku Polskim w latach 1918–1939*, Warszawa 1995, s. 24–25, 78.

Po wcieleniu do jednostki wojskowej poborowi, na podstawie wyniku egzaminu wstępnego, byli przydzielani do jednej z czterech grup nauczania. Nauczano według skróconego programu publicznej szkoły powszechnej. Rekruci uczestniczyli w lekcjach języka polskiego, arytmetyki, geometrii, historii Polski, geografii Polski i powszechnej, przyrody oraz nauki o Polsce współczesnej. Kurs trwał 250 godzin. Podczas pierwszych miesięcy na naukę przeznaczano 10 godzin tygodniowo, później przez resztę roku szkoleniowego 2–3 godziny tygodniowo, a w trakcie ćwiczeń w obozie i manewrów – godzinę tygodniowo. Dzięki temu żołnierze odchodzący do rezerwy potrafili pisać, czytać i liczyć. Na początku służby rekruci poznawali także główne pojęcia i treści regulaminów oraz zasady zachowania się na polu walki, odbywali kurs strzelecki oraz brali udział w działalności kulturalno-oświatowej.

Zajęcia w jednostkach prowadzili oficerowie, podoficerowie oraz nauczyciele cywilni dobrze przygotowani pod względem teoretycznym i praktycznym, o dużej wiedzy merytorycznej oraz umiejętnościach dydaktycznych. Poborowym przekazywali ogólne wiadomości o państwie polskim, obronności kraju, zasadach higieny osobistej, a także omawiali charakterystyczne cechy służby wojskowej.

Dla poborowych organizowano także różnego rodzaju kursy dokształcające oraz przygotowujące do zawodu w życiu cywilnym, w tym rolnicze i rzemieślnicze. Trwały one od jednego miesiąca do dwóch miesięcy. Zajęcia prowadziły osoby cywilne w czasie wolnym od godzin szkoleniowych. W 1929 roku w 4 pp przy świetlicy żołnierskiej został otwarty Rolniczy Uniwersytet Ludowy. Utworzono go dla uczczenia 10. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. W jego ramach prowadzono między innymi kurs rolniczy. Była to inicjatywa dowódcy pułku płk. Stefana Jażdżyńskiego, Rady Okręgowej Towarzystwa Rolniczego Województwa Kieleckiego oraz Wojewódzkiego Związku Kółek Rolniczych. Na wykładach prowadzonych w niedzielę po południu specjaliści z zakresu rolnictwa przekazywali wiedzę i szerzyli kulturę rolną. Słuchaczami byli przede wszystkim żołnierze pochodzenia chłopskiego oraz młodzież wiejska z okolic Kielc⁷.

Obie jednostki miały także własną szkołę podoficerską, do której byli kierowani najzdolniejsi żołnierze służby zasadniczej, tzn. wyróżniający się wiedzą, sprawnością fizyczną oraz zamiłowaniem do służby wojskowej⁸. Część żołnierzy zostawała później w służbie stałej jako zawodowi podoficerowie. Prowadzono również zajęcia z zakresu programu szkoły powszechnej dla elewów, którzy nie zakończyli tego etapu edukacyjnego.

Ponadto organizowano specjalne kursy dokształcające z wiedzy ogólnej, przeznaczone dla tych podoficerów zawodowych, którzy nie ukończyli pełnej szkoły powszechnej albo mieli świadectwo jej ukończenia, ale chcieli kontynuować naukę w gimnazjum i zdobyć średnie wykształcenie. Tego typu zajęcia prowadzili oficerowie oraz podoficerowie, a także nauczyciele cywilni. Kadra oficerska i podoficerska uczestniczyła również w różnego rodzaju kur-

⁷ Ibidem, s. 8; T. Banaszek, *Działalność kulturalno-oświatowa w jednostkach Wojska Polskiego na terenie województwa kieleckiego w latach 1919–1939*, w: *Spoleczeństwo i kultura w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku*, U. Oettingen, J. Szczepański (red.), Kielce 2009, s. 162–163; *Otwarcie Rolniczego Uniwersytetu Ludowego w Kielcach*, „Gazeta Kielecka” nr 6 z 1929 r., s. 2; *Otwarcie Uniwersytetu Ludowego w Kielcach*, „Gazeta Kielecka” nr 7 z 1929 r., s. 2; L. Wyszczelski, *Działalność oświatowo-wychowawcza...*, op.cit., s. 24–25, 78–79; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty Legionów*, Kielce 2007, s. 62.

⁸ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 55; W. Matwin, *Z tradycji bojowej 2 Pułku Artylerii Lekkiej Legionów z Kielc*, Kielce 1999, s. 37.

Legioniści w Kielcach...

NARODOWE ARCHIWUM CYFROWE

V Zjazd Legionistów w Kielcach. Marszałek Józef Piłsudski w trakcie przeglądu oddziału wojska. 8 sierpnia 1926 roku

sach, między innymi organizowanych przez macierzystą dywizję, Dowództwo Okręgu Korpusu nr X (DOK X) w Przemyślu i Ministerstwo Spraw Wojskowych. Oficerowie i podoficerowie uczyli się języków obcych, głównie niemieckiego i rosyjskiego⁹.

Od 1930 roku 4 pp prowadził także szkolenie szeregowych dla jednostek Korpusu Ochrony Pogranicza. Trwało ono sześć miesięcy. W jego trakcie przygotowywano żołnierzy do wymagającej służby na granicach z ZSRR i Litwą. Następnie byli oni kierowani do batalionów KOP: „Sienkiewiczze”, „Żytyń”, „Czortków” i „Wołożyn” oraz do Centralnej Szkoły Podoficerskiej KOP w Osowcu.

W 1932 roku przy 4 pp uruchomiono Dywizyjny Kurs Podchorążych Rezerwy 2 DP Leg. z myślą o szkoleniu szeregowych z cenzusem, czyli poborowych absolwentów szkół średnich, szkół wyższych i seminariów nauczycielskich. Podchorążowie po zakończeniu służby wojskowej zostawali oficerami rezerwy. W kursie, który trwał 10 miesięcy i był podzielony na trzy okresy, przeważnie uczestniczyło około 150 żołnierzy. Do służby wcielano we wrześnie¹⁰. Kursem dowodził kpt. Boguchwał Ogłaza. Kandydaci na podchorążych byli

⁹ W. Matwin, *Z tradycji bojowej...*, op.cit., s. 37, 42; idem, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 2*, „Ikar” 2002 nr 2, s. 7; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 55–56; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 209.

¹⁰ *Zakończenie szkoły Dyw. Podch. Rezerwy*, „Gazeta Kielecka” nr 23 z 1934 r., s. 2; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 55, 57; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 114; idem, *Działalność 2. Dywizji...*, op.cit., s. 63; idem, *Garnizon kielecki...*, op.cit., s. 363.

przygotowywani w dwóch specjalnościach: dowódcy plutonu piechoty i dowódcy plutonu cekaemów. W czasie kursu szkolono trzy plutony piechoty i jeden pluton obsługi cekaemów. Tworzyły one 1 kompanię strzelecką I Batalionu.

Powierzenie 4 pp szkolenia na potrzeby KOP oraz oficerów rezerwy 2 DP było dużym wyróżnieniem. Świadczyło o tym, że pułk prowadził działalność szkoleniową na wysokim poziomie. W kieleckiej jednostce szkolono sumiennie i należycie, co potwierdzały opinie dowódców KOP¹¹.

Wychowanie w wojsku

Kadra dowódcza obu pułków uczyła żołnierzy dyscypliny, posłuszeństwa, odpowiedzialności za siebie i innych oraz ogłady towarzyskiej. Przywiązywała dużą wagę do wzajemnego poszanowania i tolerancji, a także grzecznego sposobu bycia, życzliwości oraz uprzejmości. Starła się również integrować kadre oficerską i podoficerską oraz szeregowych. Miały temu służyć zwłaszcza obowiązkowe wizyty i rewizyty towarzyskie. Przede wszystkim jednak dążyła do przekazywania i utrwalenia wiadomości oraz nabywania nowych umiejętności wojskowych, kształtowania odpowiedniego systemu wartości, a także uzupełniania wykształcenia ogólnego. Zwracała uwagę na należyte wychowanie żołnierzy służby zawodowej i zasadniczej. W ramach wychowania obywatelskiego zapoznawała żołnierzy z najważniejszymi zagadnieniami i problemami dotyczącymi Rzeczypospolitej, uczyła brania odpowiedzialności za sprawy kraju oraz kształtowała zdolności do poświęcenia się państwu polskiemu¹².

Duże znaczenie przypisywała wychowaniu patriotycznemu. Dążyła do zaszczepienia w żołnierzach umiłowania ojczyzny, gotowości do walki w obronie jej niepodległości oraz oddania swego życia dla zachowania jej niezależności. Przekazywała wiedzę z zakresu historii i kultury ojczystej, zwłaszcza rekrutom, ponieważ ich znajomość tych zagadnień była znikomą. Uczyła szacunku do tradycji, zwyczajów i obyczajów polskich, w tym Wojska Polskiego. Odwoływała się między innymi do świetności oręża I Rzeczypospolitej oraz walk o odzyskanie i zachowanie niepodległości – do powstań narodowych, I wojny światowej oraz zmagania lat 1918–1921 o ustalenie granic Rzeczypospolitej.

Treści te były przekazywane przede wszystkim w czasie pogadanek i odczytów. W ich trakcie poruszano tematy dotyczące państwa, obowiązków i praw żołnierza oraz obywatela, a także wojny i Wojska Polskiego. W ten sposób kształtowano świadomość oraz tożsamość narodową, obywatelską i państwową. Żołnierzy służby stałej i czynnej zapoznawano z dziejami oddziałów oraz zachęcano do kultywowania ich tradycji bojowej. W tym celu organizowano specjalne konkursy wiedzy o historii pułków. Przywiązywano również wagę do oddawania należytej czci poległym żołnierzom¹³.

Wychowaniu obywatelsko-patriotycznemu sprzyjało w dużej mierze nauczanie historii oraz uczestnictwo żołnierzy w uroczystościach państwowych, wojskowych, kościelnych i lo-

¹¹ Ibidem.

¹² L. Wyszczeliski, *Działalność oświatowo-wychowawcza...*, op.cit., s. 73, 75.

¹³ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 56–57, 64, 68; W. Matwin, *Z tradycji bojowej...*, op.cit., s. 29; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 112–113, 158, 207.

kalnych. Do najważniejszych świąt zaliczano: rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja, 11 Listopada (od 1937 roku – Święto Niepodległości), Dzień Żołnierza (15 sierpnia), imieniny marszałka Piłsudskiego (19 marca), Wielkanoc oraz Boże Ciało. Towarzyszyły im: zbiórka, przemarsz, asysta, przegląd wojsk oraz uroczysta defilada wojskowa. Po uroczystym nabożeństwie piechota maszerowała przez miasto w hełmach i pełnym rynsztunku. Artylerzyści defilowali z armatami oraz jaszczami amunicyjnymi. Na czele kroczyła orkiestra wojskowa. W czasie procesji rezurekcyjnej oraz Bożego Ciała tuż za orkiestrą szli oficerowie – nieśli baldachim w asyście żołnierzy z wyciągniętymi szablami¹⁴.

Ponadto żołnierze brali udział w zawodach związanych ze świętami państwowymi i innymi uroczystościami z okazji ważnych rocznic historycznych, na przykład mających na celu upamiętnienie Legionów, jak Marsze Szlakiem I Kompanii Kadrowej¹⁵, które były organizowane przez Związek Strzelecki rokrocznie począwszy od 1924 roku przy wsparciu władz wojskowych. Na trasie konkurowały ze sobą w ekwipunku wojskowym trzynastoosobowe zespoły strzeleckie i wojskowe z całego kraju. Wówczas także organizowano dla społeczeństwa przedstawienia teatralne, występy orkiestr, festyny i zabawy¹⁶.

Żołnierze mieli jednak przede wszystkim obowiązek umacniać *esprit de corps*¹⁷. Zadanie to polegało na pielęgnowaniu tradycji, specyfiki swojego oddziału i poszanowaniu munduru wojskowego. Wobec tego uroczystości obchodzono święta pułkowe (4 pp – 24 czerwca, 2 pal – 12 czerwca), ustanawiano własne barwy, odznaki pułkowe, numery i inicjały, które należało godnie reprezentować. Każdy żołnierz był zobowiązany do dbania o honor żołnierski, do sumiennego pełnienia służby, przestrzegania prawa oraz norm moralnych i etycznych, powinien być także karny, prawy, uczciwy, uczynny, uprzejmy, sprawiedliwy i koleżeńskim oraz dbać o dobre imię wojska i swojej jednostki¹⁸.

Co istotne, w obu pułkach duże znaczenie przypisywano dbałości o rozwój kulturalno-oświatowy żołnierzy. Oficer oświatowy nie tylko czuwał nad należytym przebiegiem procesu nauki szkolnej, lecz także organizował wykłady Wolnej Wszechnicy Polskiej, Towarzystwa Wiedzy Wojskowej, Ligi Morskiej i Kolonialnej, koncerty chóru, orkiestry oraz zespołu scenicznego. Utrzymywał dobre relacje z miejscowymi stowarzyszeniami o charakterze regionalnym, krajoznawczym i kulturalnym. Wręczał żołnierzom bilety do kin, na występy zespołów teatralnych, cyrkowych czy innych, które przyjeżdżały do miasta¹⁹. Ponadto dbał, zwłaszcza podczas letnich obozów szkoleniowych, o udział żołnierzy w wycieczkach edukacyjno-krajoznawczych, w trakcie których mogli poznać *obiekty świad-*

¹⁴ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 60; W. Matwin, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 1, „Ikar” 2002 nr 1*, s. 10; idem, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 2...*, op.cit., s. 8.

¹⁵ Marsze te odbywały się na trasie, którą I Kompania Kadrowa przemierzyła z Krakowa do Kielc od 6 do 12 sierpnia 1914 r. Dystans liczący 122 km był podzielony na trzy etapy: Kraków–Miechów, Miechów–Jędrzejów i Jędrzejów–Kielce. Przez wiele lat komendantem marszu był mjr Stanisław Stawarz z 4 pp. Vide: J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 63.

¹⁶ Ibidem, s. 60; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 233.

¹⁷ *Esprit de corps* (franc.) – duch koleżeństwa, *Słownik wyrazów obcych PWN*, J. Tokarski (red.), Warszawa 1980, s. 200.

¹⁸ W. Matwin, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 1...*, op.cit., s. 11; idem, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 2...*, op.cit., s. 6.

¹⁹ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 62; W. Matwin, *Z tradycji bojowej...*, op.cit., s. 32; idem, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 2...*, op.cit., s. 8.

*czące o gospodarczej sile państwa, urządzenia obronne, pamiątki związane z historią Polski, dziejami oręża polskiego, obiekty oddające piękno architektury oraz piękno krajobrazu Polski*²⁰.

W jednostkach starano się także rozwijać czytelnicтво. Obowiązkowa była prenumerata takich czasopism wojskowych jak „Przegląd Piechoty”, „Przegląd Artyleryjski”, „Polska Zbrojna” i „Żołnierz Polski”²¹. Niektórzy oficerowie publikowali w tych czasopismach artykuły. Życie kulturalne żołnierzy koncentrowało się przede wszystkim w świetlicach obu oddziałów. Można w nich było przeczytać gazety codzienne i broszury oraz popularne w tym okresie wydawnictwa, posłuchać audycji radiowych, a także zagrać w tzw. gry stolikowe (karty, szachy, warcaby czy domino). W świetlicach urządzano też różnorodne odczyty i spotkania z weteranami walk o niepodległość. Oprócz tego pułki miały własne biblioteki, a w ich zbiorach między innymi książki o historii wojskowości, podręczniki wojskowe, literaturę polską, prace z dziedziny rolnictwa, ogrodnictwa i spółdzielczości, a także czasopisma. Część zbiorów była również dostępna dla osób spoza jednostki.

Istniały również kantyna dla żołnierzy oraz kasyna oficerskie i podoficerskie. W kasynach wojskowych odbywały się bale, zabawy taneczne, koncerty, spektakle teatralne, odczyty, wykłady i pogadanki, a także odprawy służbowe oraz rozprawy sądów honorowych. W kasynie wydawano również wspólne obiady, żegnano odchodzących z jednostki oficerów i podoficerów zawodowych oraz witano nowo przybyłych do niej, zapoznawano ich z historią, tradycją i zwyczajami obowiązującymi w danym pułku oraz garnizonie kieleckim. Ponadto w kasynie można było poczytać prasę, zagrać w gry towarzyskie oraz posłuchać radia²². Od sprawnego, przemyślanego i pełnego inwencji funkcjonowania świetlic, bibliotek i kasyn w dużym stopniu zależał właściwy rozwój żołnierzy, pełniły one bowiem przede wszystkim funkcje oświatowe, kulturalne i integracyjne.

Krzewienie kultury i oświaty w mieście oraz działalność społeczna na rzecz kielczan

Kadra wojskowa przyczyniała się do rozwoju kulturalnego i edukacyjnego nie tylko żołnierzy, lecz także kielczan. W 1924 roku w budynku przy ul. Prostej należącym do koszar 4 pp został otwarty kinoteatr „Czwartak”. W marcu 1927 roku przeniesiono go do budynku dawnego kina „Phenomen”, u zbiegu ulic Sienkiewicza i Kilińskiego (dzisiejsza ul. Mała), gdzie otwarto Dom Żołnierza „Czwartak”.

W kinie przeważał repertuar lekki, pełen humoru i komedii, rzadziej wyświetlano filmy szkoleniowe czy dotyczące historii Polski oraz przebiegu zmagania o niepodległość państwa. Urządzano również projekcje najwybitniejszych dzieł kinematografii europejskiej i światowej. Kino było więc prężną placówką oświatową. Wyświetlano filmy w dużej mierze oryginalne, ponieważ większości obrazów nie można było obejrzeć w innych

²⁰ Instrukcja o pracy oświatowo-kulturalnej i wychowawczej w wojsku, Warszawa 1931, s. 35.

²¹ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 58; A. Zbyszewski, *Odwroty*, Warszawa 1966, s. 257–258.

²² W. Matwin, *Z tradycji bojowej...*, op.cit., s. 32; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 177–178, 180, 192, 209.

kieleckich kinach. Z rocznych dochodów kina około tysiąca złotych przekazywano na działalność kulturalno-oświatową pułku. Ponadto organizowano akademie, wykłady, prelekcje i odczyty okolicznościowe, na przykład z okazji świąt czy imienin dostojników państwowych, oraz bale, koncerty i przedstawienia sceniczne, z których dochody często przeznaczano na cele społeczne. Występowali także artyści opery i operetki z innych miast²³.

Wojsko aktywnie uczestniczyło w życiu Kielc. Miało to duże znaczenie zarówno dla społeczności miasta, jak i dla samych żołnierzy. Sprzyjało ich wychowaniu obywatelskiemu – uwarściwiało na potrzeby innych osób oraz uczyło odpowiedzialności za drugiego człowieka. Z mieszkańcami Kielc żołnierze utrzymywali przyjazne relacje. Zawsze byli uroczystości i radośnie witani, gdy powracali z letnich ćwiczeń. Powstawał nawet specjalny obywatelski komitet powitania wojska. Miastu nadawano odświętny wygląd, a ulice dekorowano flagami narodowymi. Żołnierzy oficjalnie witano przy zbiegu ulic Sienkiewicza i Marszałka Focha (dzisiejszej ul. Paderewskiego). W uroczystości uczestniczyły władze miasta, młodzież szkolna, organizacje, stowarzyszenia oraz społeczeństwo Kielc. Wtedy też żegnano roczniki, które odchodziły do rezerwy²⁴.

Na tak przychylne nastawienie kielczan do żołnierzy i zacieśnianie wzajemnych więzi korzystny wpływ miały liczne działania na rzecz społeczności miasta. Działacze wojskowi współpracowali między innymi z wieloma organizacjami i stowarzyszeniami, takimi jak: Związek Strzelecki, Związek Legionistów Polskich, Związek Peowiaków, Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej Polskiej, Związek Harcerstwa Polskiego, Polski Czerwony Krzyż oraz Związek Ochotniczych Straży Pożarnych. Popularyzowali tradycje powstańcze i legionowe, poezję patriotyczną, a także śpiewanie pieśni żołnierskich oraz legionowych, zwłaszcza w czasie marszu ulicami miasta. Organizowali bale oficerskie i karnawałowe, okolicznościowe akademie, pokazy wyszkolenia i sprawności, wieczornice oraz capstrzyki, podczas których odbywały się apele poległych. W dniu święta pułku urządzali różne imprezy połączone z zawodami sportowymi, w tym jeździeckimi, paradą, defiladą, capstrzykiem i innymi rozrywkami. Mieszkańcy Kielc chętnie brali udział we wszystkich tych uroczystościach²⁵. Wówczas okazywali żołnierzom swoją sympatię i życzliwość.

Na wzrost popularności wojska w mieście duży wpływ miały orkiestry pułkowe. Uczestniczyły one w obchodach świąt państwowych, wojskowych, pułkowych i religijnych oraz w innych uroczystościach, które organizowały władze lokalne, organizacje społeczne lub paramilitarne. Grały również na dancinach i zabawach. Oprócz tego sa-

²³ Kino „Czwartak”, „Gazeta Kielecka” nr 43 z 1927 r., s. 2; Z Kina „Czwartak”, „Gazeta Kielecka” nr 59 z 1927 r., s. 3; Z Kina „Czwartak” „Góry w Płomieniach”, „Gazeta Kielecka” nr 77 z 1932 r., s. 3; *Piętnastolecie 4. pp. Leg. 24. I.1915–24.VI.1930.*, Kielce 1930, s. 19; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 61–62; W. Matwin, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 2...*, op.cit., s. 7; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 211–212; idem, *Działalność 2 Dywizji...*, op.cit., s. 67; idem, *Rola Wojska Polskiego w życiu społeczeństwa województwa kieleckiego w latach 1922–1939*, w: *Spółczesność i gospodarka w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku.*, U. Oettingen, J. Szczepański (red.), Kielce 2008, s. 179.

²⁴ *4 pułk legj. wraca do Kielc*, „Gazeta Kielecka” nr 72 z 1929 r., s. 2.

²⁵ W. Matwin, *Z tradycji bojowej...*, s. 32–33, 36; idem, *Wojskowi w Kielcach...*, cz. 2, s. 8; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 58.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Obóz Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Kielcach. Uczestniczki obozu podczas ćwiczeń gimnastycznych. Sierpień 1935 rok

me aranżowały koncerty dla mieszkańców garnizonu. Ci ostatni zawsze entuzjastycznie je przyjmowali. Kielczanie byli dumni z orkiestr i darzyli je sympatią. 4 pp miał także chór żołnierski, zespół mandolinistów, zespół symfoniczny oraz sceniczne koło amatorskie²⁶.

Kadra oficerska i podoficerska pułków stacjonujących w garnizonie kieleckim zaskarbiła sobie szacunek i wdzięczność społeczeństwa Kielc również dzięki przekazywaniu części własnych funduszy na cele społeczne i dobroczynne, między innymi na: Polski Czerwony Krzyż, Ligę Obrony Powietrznej Państwa, Towarzystwo Wiedzy Wojskowej, Fundusz Narodowy, wioski kościuszkowskie, wojskowy klub sportowy, kościół garnizonowy, budowę pomników, orkiestrę pułkową, bibliotekę, czytelnię i świetlicę oraz na zwalczanie analfabetyzmu, utrzymanie sierot i zapomogi dla członków rodzin zmarłych żołnierzy. Żołnierze uczestniczyli w działalności komitetów pomocy bezrobotnym, opiekowali się dziećmi z ochronki oraz wspierali akcję dożywiania najbiedniejszych dzieci, w tym byłych legionistów, wojskowych oraz bezrobotnych. Przekazywali im również bieliznę, ciepłą odzież, buty i przybory szkolne. Działania mające na celu pomoc potrzebującym były nasilone zwłaszcza

²⁶ W. Matwin, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 2...*, op.cit., s. 7–8; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 62; T. Banaszek, *Rola garnizonu...*, s. 211, 213–214; *Uroczystość Styczniowa, Gazeta Kielecka* nr 5 z 1923 r., s. 3; *Sprawozdanie z Akademii Kościuszkowskiej, „Gazeta Kielecka”* nr 28 z 1932 r., s. 2; *Obóz Wychowania Fizycznego Kobiet w Kielcach, „Gazeta Kielecka”* nr 52 z 1934 r., s. 4.

cza w czasie tzw. kryzysu gospodarczego w pierwszej połowie lat trzydziestych XX wieku oraz w okresie zimowym²⁷.

Kadra 4 pp i 2 pal oraz ich rodziny współtworzyły środowisko inteligenckie przedwojennych Kielc, stanowiły ważną część elity miasta. Wojskowi cieszyli się dużym autorytetem, wchodziłi więc w skład ważnych organizacji i instytucji, w tym komitetów oraz komisji, zajmujących się działalnością społeczną, sportową, wychowaniem fizycznym oraz przysposobieniem wojskowym. Mimo że w większości kadra obu pułków nie pochodziła z Kielc, to w szczególności oficerowie, wspólnie z cywilnymi przedstawicielami inteligencji, byli aktywnymi krzewicielami kultury i oświaty w mieście. Poza tym brali czynny udział w pracy społecznej oraz wychowawczej.

Aktywność charytatywną i społeczną wykazywał również ks. ppłk Stanisław Cieśliński (od maja 1926 roku do marca 1939 roku proboszcz kościoła garnizonowego oraz kapelan garnizonu kieleckiego). Był szanowany w mieście. Pełnił obowiązki, między innymi, dyrektora kieleckiego Caritasu (1931–1935), przewodniczącego Miejskiego Obywatelskiego Komitetu Zimowej Pomocy Bezrobotnym (1936–1937) i Miejskiego Komitetu Pomocy Dzieciom i Młodzieży²⁸.

Kadra wojskowa kieleckich pułków przywiązywała dużą wagę do prowadzenia akcji kulturalno-oświatowej i propagandowej wśród poborowych, mieszkańców Kielc oraz miejscowości, w których żołnierze przeprowadzali ćwiczenia. Celem akcji było przezwyciężanie strachu młodych ludzi przed służbą wojskową, przygotowanie młodzieży przedpoborowej do odbycia służby, propagowanie zalet Wojska Polskiego oraz obowiązku służby w społeczeństwie. Przeprowadzały ją specjalne komitety, które władze administracyjne organizowały na czas poboru. W jego trakcie w siedzibie komisji poborowych urządzano świetlice. Wygłaszano tam wówczas pogadanki dotyczące tematyki sanitarnej, higieny osobistej i zwierząt domowych, specyfiki służby wojskowej, państwa polskiego, obowiązków obywatela, tradycji oręża polskiego, obronności kraju, spółdzielczości i rolnictwa. W świetlicach znajdowały się odbiorniki radiowe, gramofony, książki oraz broszury, a także prasa wojskowa: „Polska Zbrojna”, „Żołnierz Polski”, „Wiarus” i „Podchorąży”, z której rekruci czerpali podstawową wiedzę niezbędną do służby wojskowej²⁹.

Pracę oświatową wśród poborowych prowadziła również Rodzina Wojskowa, organizacja, którą tworzyły żony oficerów i podoficerów zawodowych oraz żony, matki, siostry i córki emerytowanych wojskowych. Integrowała ona żołnierzy i ich rodziny z mieszkańcami Kielc. Aktywnie uczestniczyła w działalności społecznej, kulturalno-oświatowej oraz turystyczno-krajoznawczej na rzecz społeczności miasta. Organizowała imprezy charytatywne, towarzyskie oraz kulturalno-oświatowe, a także akademie i uroczystości z okazji rocznic powstań

²⁷ *Bał maskowy*, *Gazeta Kielecka* nr 5 z 1923 r., s. 3; T. Banaszek, *Garnizon kielecki...*, s. 364; W. Matwin, *Wojskowi w Kielcach*. Cz. 2..., op.cit., s. 6.

²⁸ T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit s. 132, 205; idem, *Garnizon kielecki...*, s. 364; W. Matwin, *Z tradycji bojowej...*, op.cit., s. 26; idem, *Wojskowi w Kielcach*. Cz. 1..., op.cit., s. 10.

²⁹ T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 113; Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Urząd Wojewódzki Kielecki I (dalej: UWK I) 1918–1939, sygn. 7816, Sprawozdanie Starosty Powiatowego Kieleckiego z poboru głównego, przeprowadzonego w 1937 r. III. Akcja kulturalno-oświatowa i propagandowa, k. 19–20; L. Wyszczelski *Działalność oświatowo-wychowawcza...*, op.cit., s. 73, 75.

narodowych czy odzyskania niepodległości. Pomagała również najbiedniejszym. Przyczyniła się między innymi do otwarcia specjalnych świetlic dla dzieci. Organizowała również dożywanie dzieci byłych legionistów i wojskowych oraz osób bezrobotnych. Ponadto przekazywała kobietom wiedzę o tematyce politycznej, gospodarczej, społecznej oraz pedagogicznej. Propagowała ich uczestnictwo w walkach narodowowyzwoleńczych. Zachęcała mieszkanki Kielc do działań na rzecz społeczności miasta, regionu i państwa. Upowszechniała higienę i oświatę zdrowotną, np. przy Garnizonowej Izbie Chorych w Kielcach otworzyła poradnię, w której przekazywano informacje dotyczące higieny ogólnej, matki i dziecka oraz leczenia chorób zakaźnych. Popularyzowała również znajomość literatury polskiej i obcej (przede wszystkim francuskiej). Prowadziła kursy nauki języków obcych (francuskiego, angielskiego i niemieckiego) oraz przedszkola³⁰.

Wojsko jako popularyzator wychowania fizycznego, przysposobienia wojskowego i sportu w Kielcach

Kadra oficerska i podoficerska rozwijała kulturę fizyczną wśród żołnierzy oraz kielczan. Dążyła do tego, by żołnierze służby zasadniczej i stałej osiągnęli wszechstronną sprawność fizyczną. W dużym stopniu przyczyniła się do spopularyzowania wychowania fizycznego i sportu w mieście. Zachęcała mieszkańców Kielc do uprawiania różnych dyscyplin sportowych. Starła się także, żeby żołnierze po zwolnieniu do rezerwy propagowali kulturę fizyczną wśród ludności cywilnej. Ze wsparciem przedstawicieli władzy lokalnej inicjowała prawie wszystkie istotne przedsięwzięcia sportowe i wspomagała ich realizację.

Żołnierze obu kieleckich pułków uprawiali różne dyscypliny sportu: strzelectwo sportowe, piłkę nożną, boks, tenis ziemny i szermierkę. Upowszechniali także lekkoatletykę i narciarstwo. Organizowali wspólne biegi i rajdy. Ich wzajemna współpraca i rywalizacja zarazem korzystnie wpływały na szkolenie i wzrost sprawności bojowej.

4 pp Leg. odnosił liczne sukcesy w rozmaitych wojskowych dyscyplinach sportowych, m.in. w strzelectwie, marszach na dystansie 10 km ze strzelaniem oraz pięcioboju lekkoatletycznym. Pułk ten słynął również z organizacji zawodów sportowych oraz strzeleckich. Jego kadra przeznaczała co miesiąc składki na budowę i utrzymanie obiektów sportowych oraz na zakup sprzętu niezbędnego do ćwiczeń. Dbała o zatrudnienie wykwalifikowanej kadry trenerskiej i zapewnienie jak najlepszych warunków treningowych. Pułk miał przyrządy do szermierki, gimnastyki, nauki strzelania, a także stadion sportowy, trzy korty tenisowe przy domach oficerskich i koszarach na Bukówce, strzelnicę małokalibrową oraz mały basen pływacki. Chętnie je udostępniał licznym organizacjom sportowym z Kielc, młodzieży gimnazjalnej i wszystkim miłośnikom sportu.

2 pól popularyzował jeździectwo, zwłaszcza w okresie, gdy jego dowódcą był płk Jan Bigo (aktywny animator kultury fizycznej w mieście oraz prezes Koła Sportu Konnego 2 pól Leg). Kielczanie chętnie uprawiali sport konny, ponieważ kształtował zgrabną sylwetkę, hart ducha, uczył zasad dżentelmeńskiego zachowania oraz zaszczepiał zamiłowanie do konia.

³⁰ I. Ciećkowska, *Stowarzyszenie „Rodzina Wojskowa” 1925–1939*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996 nr 4, s. 103–107; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 185–186, 204–206.

Koło Sportu Konnego 2 pal Leg. współpracowało z miłośnikami jeździectwa i innymi organizacjami sportowymi, między innymi ze Związkiem Hippyicznym oraz Towarzystwem Zawodów Konnych Ziemi Kieleckiej. Razem organizowały one konkursy i wyścigi hipiczne, które były wpisane do krajowego terminarza zawodów jeździeckich. Pierwszy miejski konkurs konny w Kielcach po I wojnie światowej odbył się w 1923 roku na błoniach Czarnowa, a w ramach ogólnopolskich zawodów – 9 czerwca 1929 roku w parku na Stadionie. Przeprowadzano tam biegi myśliwskie, na torze – wyścigi płaskie i z przeszkodami, a na specjalnym placu – pozostałe konkurencje. Uczestniczyli w nich jeźdźcy z różnych regionów Rzeczypospolitej, w tym żołnierze i ziemianie. Przykładowo, Koło Sportu Konnego 2 pal Leg. razem z Sandomierskim Kołem Sportowym zorganizowało w październiku 1932 roku w Kielcach zawody hipiczne, cross-country oraz biegi myśliwskie. W lutym 1935 roku było zaś wraz z komendą Przynsposobienia Wojskowego (PW) na miasto Kielce inicjatorem i organizatorem święta zimy, podczas którego odbyły się zawody hufców szkolnych przynsposobienia wojskowego, zawody konne oraz narciarskie. 2 pal służyła również ze sprawnościowych pokazów artyleryjskich wyróżniających się baterii.

O umożliwienie mieszkańcom Kielc uprawiania licznych dyscyplin sportowych zabiegali przede wszystkim oficerowie. Z ich inicjatywy w 1924 roku żołnierze wyremontowali kort tenisowy w parku miejskim, który WKS 4 pp od września 1923 roku dzierżawił od kieleckiego magistratu. Jednym z najbardziej aktywnych oraz wyróżniających się popularyzatorów wychowania fizycznego i sportu w Kielcach był dowódca 2 DP Leg. (w latach 1922–1930) gen. bryg. Aleksander Łuczyński. To jemu 14 listopada 1925 roku prezydium Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przynsposobienia Wojskowego (WFIPW) poleciło utworzyć w województwie kieleckim wojewódzki komitet WFIPW, a następnie powiatowe oraz miejskie komitety. Wyznaczyło go na przewodniczącego prezydium wojewódzkiego komitetu WFIPW. Tę funkcję objął tydzień później, kiedy komitet został ukonstytuowany. Sprawował ją z dużym zaangażowaniem, dzięki czemu istotnie przyczynił się do rozwoju kultury fizycznej i przynsposobienia wojskowego w mieście oraz województwie³¹.

W 1927 roku z inicjatywy Łuczyńskiego zapoczątkowano w Kielcach budowę stadionu parku, czyli kompleksu obiektów sportowych i rekreacyjnych na obrzeżach miasta. Łuczyński stanął na czele komisji, która odpowiadała za powstanie stadionu oraz opracowanie projektu i kosztorysu inwestycji. W mieście brakowało obiektów sportowych potrzebnych do dalszego właściwego rozwoju kultury fizycznej i sportu. Na budowę stadionu parku wyznaczono teren o powierzchni około 75 ha pod nazwą „Biesak”. W pracach związanych z budową, w tym ziemnych i porządkowych, brali udział działacze wojskowi. Kompleks

³¹ APK, UWK I, sygn. 7869, t. 1, Pismo Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Stanisława Grabskiego do Dowódcy 2 Dywizji Piechoty gen. bryg. Aleksandra Łuczyńskiego z dnia 16 XI 1925 r., k. 67–68; APK, UWK I, sygn. 7869, Pismo Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiego Komitetu WFIPW w Kielcach gen. bryg. Aleksandra Łuczyńskiego do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie z dnia 22 XII 1925 r., k. 109–110; APK, UWK I, sygn. 7869, t. 2, Okólnik nr 1. Prezydium Komitetu Wojewódzkiego PW i WF do Starostów i Przewodniczących Powiatowych Komitetów PWiWF z dnia 8 IV 1926 r., k. 80; J. Jertzmanowski, *W starych Kielcach*, Kielce 2003, s. 251–253.

o charakterze rekreacyjnym i sportowym tworzyły: boiska sportowe, korty tenisowe, bieżnia, tor wyścigów konnych, basen – pływalnia³², skocznia narciarska oraz tor saneczkarski. Była to jedna z największych inwestycji sportowo-rekreacyjnych w Polsce. Udało się ją zrealizować dzięki postawie gen. bryg. Łuczyńskiego, który z determinacją przekonywał centralne władze o konieczności budowy stadionu i realizacji tego przedsięwzięcia. Jako przewodniczący komitetu budowy obiektu skutecznie zabiegał również o pozyskanie niezbędnych środków finansowych na ten cel. Budowa stadionu parku była kontynuowana, gdy w 1930 roku generała przeniesiono do Krakowa na stanowisko dowódcy Okręgu Korpusu nr V. Nad właściwym przebiegiem realizacji inwestycji czuwał między innymi dowódca 2 pal płk Jan Bigo. Później został on przewodniczącym komisji stadionu w ramach wojewódzkiego komitetu WFIPW. Komisja ta zastąpiła dotychczasowy komitet budowy stadionu parku³³. Dążyła do stworzenia oraz rozwoju bazy dla wychowania fizycznego i uprawiania sportu na obrzeżach Kielc.

Obiekt został nazwany Stadionem X-lecia Niepodległej Polski dla upamiętnienia 10. rocznicy odzyskania niepodległości przez państwo polskie. Zasadnicze prace przy jego budowie zostały zakończone do 1933 roku. Chociaż tereny sportowo-rekreacyjne były odległe od centrum Kielc, to wielu mieszkańców miasta, zwłaszcza latem w soboty i niedziele oraz święta, np. 3 Maja, chętnie uprawiało tam sport, odpoczywało i spacerowało. Na teren Stadionu zostały przeniesione z parku miejskiego zabawy charytatywne oraz ludowe. Niewątpliwie w znacznym stopniu przyczyniło się do tego poprowadzenie nowej drogi, wiodącej po wschodniej stronie Kadzielni³⁴.

Oficerowie popularyzowali w mieście także narciarstwo. W 1929 roku komenda obwodowa przysposobienia wojskowego 4 pp zorganizowała pierwsze kursy narciarskie. Rok później gen. Łuczyński zainicjował powołanie Świętokrzyskiego Towarzystwa Sportów Zimowych (ŚTSZ) z siedzibą w Kielcach. Jego założycielami byli także płk Jan Olbracht, por. Hubert Klemens i kpt. Franciszek Chmura. Towarzystwo dążyło do jak najlepszego wykorzystania walorów turystycznych i sportowych okolic Kielc oraz Gór Świętokrzyskich, a także do utworzenia w tym rejonie ośrodka sportów zimowych. Zlokalizowany w niewielkiej odległości od Warszawy i Łodzi, miał przyciągać miłośników zimowych dyscyplin sportowych. Temu przedsięwzięciu sprzyjali miejscowi działacze oraz aktywiści społeczni. ŚTSZ organizowało na obszarze Stadionu zawody narciarskie i saneczkarskie, a w weekendy spotkania ama-

³² Obiekt ten otworzył 12 czerwca 1933 r. prezydent RP Ignacy Mościcki. Wówczas takiego obiektu nie miała nawet stolica. Prezydent RP uczestniczył również w podpisaniu aktu erekcyjnego oraz poświęceniu i wmurowaniu kamienia węgielnego pod budowę Domu WFIPW. *Pan Prezydent Rzplitej w Kielcach*, „Gazeta Kielecka” nr 45 z 1933 r., s. 2; S. Machul, *Wspomnienia z okresu partyzantki i służby wojskowej w koszarach na kieleckim Stadionie*, Kielce 1998, s. 63; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 71; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 218.

³³ APK, UWK I, sygn. 7892, Sprawozdanie Komisji Stadionu Wojewódzkiego Komitetu WF i PW w Kielcach z czynności oraz rachunkowe za okres od 1 IV do 15 XIII 1935 r., k. 144–145; I. Ciosek, *Animatorzy wychowania fizycznego i sportu w Kielcach w latach 1918–1939*, w: *Kielczanie w życiu miasta i regionu w XIX i XX wieku*, U. Oettingen (red), Kielce 2006, s. 245–246; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 196, 218; W. Matwin, *Wojskowi w Kielcach*. Cz. 2, op.cit., s. 6; J. Pazdur, *Dzieje Kielc 1864–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 188.

³⁴ APK, UWK I, sygn. 7870, Sprawozdania z działalności Powiatowego Komitetu PW i WF w Kielcach z dnia 28 lutego 1927 r., k. 194; APK, UWK I, sygn. 7870, Pismo L. 217/27 Wojewódzkiego Komitetu PWiWF w Kielcach do Kieleckiego Nadleśnictwa w Kielcach z dnia 8 XI 1927 r. w sprawie gruntu leśnego pod stadion sportowy, k. 723.

torów zimowych dyscyplin sportowych. Mogli oni rozwijać swoje umiejętności pod okiem doświadczonych instruktorów³⁵.

O zasługach gen. bryg. Aleksandra Łuczyńskiego jako działacza społecznego oraz animatora kultury, wychowania fizycznego i sportu w mieście świadczy podsumowanie jego działalności, które ukazało się w „Gazecie Kieleckiej”, gdy w 1930 roku generał odchodził do Krakowa. Na jej łamach napisano: *Kielce tracą w nim człowieka, który był głównym motorem, duszą i organizatorem wszystkich pożytecznych poczynań kulturalnych i społecznych*³⁶.

Do podniesienia kultury fizycznej kieleckiego społeczeństwa aktywnie dążył także kolejny dowódca 2 DP Leg. (w latach 1930–1937), gen. bryg. Juliusz Zulauf. Z jego inicjatywy w 1933 roku powołano Kielecki Klub Narciarski. W 1934 roku wspólnie z wojewodą kieleckim Jerzym Paciorkowskim zaproponował wybudowanie na terenie Stadionu dwóch drewnianych budynków. Miały one pełnić funkcję centrum letniego ośrodka wychowania fizycznego dla niezamożnej młodzieży kieleckiej, której nie było stać na wyjazd na wakacje poza miasto. Wraz z wojewodą kieleckim dr. Władysławem Dziadoszem wchodził w skład komitetu honorowego Strzeleckiego Biegu Motocyklowego na Szlaku Kadrówki Kielce–Kraków, organizowanego od 1934 roku³⁷.

Oficerowie jednostek wojskowych stacjonujących w garnizonie kieleckim przyczynili się również do utworzenia w Kielcach Związku Strzeleckiego. To głównie oni odpowiadali za prace organizacyjno-szkoleniowe. Wraz z podoficerami stanowili zaplecze kadrowe Związku³⁸.

Ponadto za sprawą wojskowych działaczy sportowych w 1923 roku powołano w mieście Wojskowy Klub Sportowy (WKS). Powstał przy 4 pp Leg. i liczył około 250 żołnierzy oraz kilkunastu cywilów. Funkcjonowały w nim sekcje: lekkoatletyczna, strzelecka, szermiercza i tenisowa. W 1929 roku przemianowano go na klub wojskowo-cywilny WKS „Czwartak”³⁹. W styczniu 1934 roku 153 oficerów i podoficerów zawodowych 4 pp i 2 pal pod przewodnictwem dowódcy 4 pp płk. Bolesława Ostrowskiego przyjęło nowy statut, zgodnie z którym utworzono Wojskowy Klub Sportowy Kielce⁴⁰. Przejął on majątek zlikwidowanych klubów 4 pp oraz 2 pal.

³⁵ APK, SPK I, sygn. 614, Pismo Wojewody Kieleckiego do Starosty Powiatowego w Kielcach z dnia 15 II 1930 r. w sprawie legalizacji statutu Świętokrzyskiego Towarzystwa Sportów Zimowych; *Zebranie doroczne Sekcji Narciarskiej*, k. 59; „Gazeta Kielecka” nr 92 z 1930 r., s. 1; *Sport*, „Gazeta Kielecka” nr 79 z 1931 r., s. 4; I. Ciosek, *Sport klubowy jako element kultury fizycznej społeczeństwa Kielc w dwudziestolecie międzywojennym (1918–1939)*, w: *Spółczesność i kultura w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku*, U. Oettingen, J. Szczepański (red.), Kielce 2009, s. 157; Towarzystwo nie prowadziło działalności od 1931 r., formalnie istniało jednak do 1937 r., kiedy zostało skreślone z ewidencji; Szerzej: APK, SPK I, sygn. 617, k. 1–11.

³⁶ *Pożegnanie generałostwa Łuczyńskich*, „Gazeta Kielecka” nr 54 z 1930 r., s. 2.

³⁷ APK, UWK I, sygn. 3195, Pismo od Motocyklowego Klubu Sportowego „Strzelec” do Wojewody Kieleckiego Władysława Dziadosza z dnia 23 VII 1934 r., k. 142; APK, UWK I, sygn. 7894, Pismo Wojewody Kieleckiego Jerzego Paciorkowskiego do Ministra z IV 1934 r., k. 218–220; APK, UWK I, sygn. 7892, Protokół z posiedzenia Komisji Stadionu Wojewódzkiego Komitetu WF i PW w Kielcach odbytego dnia 9 V 1935 r., k. 139–140; *I-szy Strzelecki Bieg Motocyklowy na „Szlaku Kadrówki” Kielce–Kraków*, „Gazeta Kielecka” nr 33 z 1934 r., s. 4; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 59.

³⁸ *Związek Strzelecki*, „Gazeta Kielecka” nr 35 z 1922 r., s. 2.

³⁹ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 59; W. Matwin, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 2...*, op.cit., s. 7.

⁴⁰ Funkcję prezesa WKS Kielce sprawowali kolejno: ppłk Aleksander Bieniecki, ppłk Witold Ciechanowicz, gen. bryg. Juliusz Zulauf oraz płk Jan Edward Dojan-Surówka. Vide: J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 59; M. Michniak, A. Pawłowski, *Od Czwartaków do Korony – Kolporter... historia piłki nożnej w Kielcach*, Kielce 2006, s. 7; M. Michniak, A. Pawłowski, *Świętokrzyski leksykon sportowy*, Kielce 2002, s. 233; M. Michniak, A. Pawłowski, *Świętokrzyska encyklopedia sportu*, Kielce 2004, s. 319; I. Ciosek, *Sport klubowy...*, op.cit., s. 135; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 222.

W drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku WKS Kielce był najliczniejszym, najlepiej zorganizowanym oraz najaktywniejszym klubem sportowym w mieście. Stanowił jedną z najsilniejszych drużyn sportowych województwa kieleckiego okresu międzywojennego. Liczył ponad dwustu członków. Działały w nim sekcje: piłki nożnej, kolarska, pływania, szermiercza, tenisa, lekkiej atletyki (zgłoszona do Krakowskiego OZLA), hokeja na lodzie (należąca do Warszawskiego OZHL), strzelecka, narciarska, bokserska (zgłoszona do Lubelskiego OZB), sportów konnych i wieloboju. Klub uczestniczył w rozgrywkach na szczeblu okręgowym. Jego zawodnicy nierazdo zajmowali czołowe miejsca w zawodach sportowych. Miał dobrą bazę sportową, w tym: strzelnicę małokalibrową, dwa korty tenisowe oraz własny stadion z boiskiem piłkarskim na Stadionie. Jako stadion WKS 4 pp Leg. został uroczystie otwarty podczas Zjazdu Legionistów Polskich w Kielcach 8 sierpnia 1926 roku przez marszałka Józefa Piłsudskiego. Obiekt nazwano jego imieniem. Przed powstaniem WKS Kielce na stadionie tym rozgrywały mecze głównie kieleckie zespoły wojskowe, zwłaszcza 4 pp⁴¹.

Klub sportowy przy 4 pp i WKS Kielce organizowały także liczne imprezy, mecze oraz zawody sportowe, na przykład o mistrzostwo Kielc, dla żołnierzy i ludności cywilnej, między innymi piłki nożnej, boksu oraz lekkoatletyczne. Organizowały je we współpracy z innymi miejskimi klubami sportowymi, komendami PW (obwodową i miejską) oraz komitetami WFIPW (miejskim, powiatowymi oraz wojewódzkim). Działania te sprzyjały upowszechnianiu wśród społeczności Kielc różnych dyscyplin sportowych⁴².

W garnizonie duże znaczenie przypisywano przysposobieniu wojskowemu. Dzielilo się ono na przysposobienie: młodzieży szkolnej, młodzieży akademickiej, młodzieży pozaszkolnej przedpoborowej, rezerwistów, kobiet i innych kategorii. Miało na celu wyszkolenie wojskowe oraz wychowanie obywatelskie i fizyczne, odpowiednie przygotowanie obywateli do służby wojskowej oraz w oddziałach pomocniczych na wypadek wojny. Za główne zadania przysposobienia wojskowego uznano: *szkolenie wojskowe młodzieży w wieku przedpoborowym, szkolenie młodzieży poborowej, która otrzymała odroczenie lub została zaliczona do nadkontyngentu, utrzymanie gotowości i sprawności wojskowej oficerów, podoficerów i szeregowych rezerwy, przygotowania wszystkich pozostałych obywateli do pełnienia służby w dziedzinach, związanych z obroną Państwa*⁴³. Prowadzeniem przysposobienia wojskowego zajmował się 4 pp Leg. Na terenie Kielc miała swoją siedzibę komenda obwodu PW 4 pp Leg. Funkcjonowała także komenda PW na miasto Kielce⁴⁴. Całość prac w zakresie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego nadzorował dowódca 2 DP Leg.⁴⁵

⁴¹ M. Michniak, A. Pawłowski, *Od Czwartaków do Korony...*, op.cit., s. 8, 25–26; M. Michalak, A. Pawłowski, *Świętokrzyski leksykon sportowy...*, op.cit., s. 233; M. Michniak, A. Pawłowski, *Świętokrzyska encyklopedia...*, op.cit., s. 319, 321; I. Ciosek, *Sport klubowy...*, op.cit., s. 135–136; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 120, 216; idem, *Garnizon kielecki...*, op.cit., s. 365; *Zawodnicy WKS-u w Krakowie*, „Gazeta Kielecka” nr 147 z 1935 r., s. 4.

⁴² APK, AmK, sygn. 2632, Pismo Wojskowego Klubu Sportowego Kielce z 23 IV 1928 r. zawierające postanowienia organizacyjne „IV Biegu Narodowego na przełaj”, k. 168; APK, UWK I, sygn. 7871, Pierwsze ogólne zawody strzeleckie powiatu kieleckiego. L.dz. 40/28 z dnia 18 IV 1928 r., k. 621.

⁴³ T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 223, 226–227.

⁴⁴ Komendantami PW Kielce-Miasto byli: kpt. Hubert Klemens, kpt. Adam Pasiewicz i kpt. Jan Ostachowski.

⁴⁵ APK, UWK I, sygn. 7869, t. I, Wytyczne pracy PW Sztabu Oddziału Wyszkozenia Dowództwa Okręgu Korpusu Nr X, L.dz. 1779/p. w. dla Komitetów Powiatowych WFIPW z dnia 10 II 1927 r., k. 300, 303; *Święto przysposobienia wojskowego dla*

Przedstawiciele kadry oficerskiej odgrywali również istotną rolę w składzie komitetów: wojewódzkiego i miejskiego WFiPW⁴⁶, które miały swoją siedzibę w Kielcach. Członkami wojewódzkiego komitetu WFiPW byli między innymi dowódca 2 DP i dowódca 2 pal Leg. Natomiast w skład prezydium miejskiego komitetu WFiPW wchodził komendant PW na obwód i miasto. Komitety WFiPW prowadziły działania mające na celu podniesienie ogólnej sprawności oraz kondycji psychofizycznej żołnierzy i mieszkańców miasta. Dążono zwłaszcza do zapoznania młodzieży z głównymi zasadami szkolenia wojskowego⁴⁷.

Środowisko wojskowe wspierało szkolenie gimnazjalnych hufców przysposobienia wojskowego, które funkcjonowały w średnim szkolnictwie męskim i żeńskim⁴⁸. W hufcach szkolnych był realizowany program wyszkolenia podstawowego szeregowca piechoty z cenzusem. W czasie pierwszego roku szkolenia odbywały się zajęcia ze szkolenia rekrutów. W drugim roku, obejmującym rok szkolny oraz obóz letni, uczniowie uzyskiwali II stopień przysposobienia wojskowego.

Działacze wojskowi współpracowali także z organizacjami, stowarzyszeniami oraz klubami, które zajmowały się przysposobieniem wojskowym mężczyzn i kobiet na terenie miasta⁴⁹. Prowadzili dla nich między innymi ćwiczenia strzeleckie, narciarskie, lekkoatletyczne oraz gimnastyczne. Oficerowie i podoficerowie stanowili również kadre instruktorską w czasie letnich obozów przysposobienia wojskowego. Służyły one podniesieniu sprawności fizycznej uczestników oraz wyszkoleniu instruktorów i ich pomocników, którzy mieli prowadzić przysposobienie wojskowe.

Wojskowi utrzymywali przyjazne relacje z hufcami szkolnymi oraz organizacjami zajmującymi się przysposobieniem wojskowym i wraz z nimi uczestniczyli w różnych imprezach państwowych, wojskowych, religijnych i lokalnych. Często sami inspirowali inteligencję cywilną do wspólnych przedsięwzięć. Organizowali też różnorodne zawody, między innymi rozgrywane co roku z okazji święta WFiPW. Uczestnicy konkurowali ze sobą w strzelaniu, marszobiegach oraz innych ćwiczeniach bojowych i lekkoatletycznych, np. zawodach w posługiwaniu się maską przeciwgazową, kolarskich czy biegu przez płotki.

młodzieży pozaszkolnej, „Gazeta Kielecka” nr 43 z 1927 r., s. 2; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 58.

⁴⁶ Zob. APK, UWK I, sygn. 7892, Podział pracy Miejskiego Komitetu WFiPW w Kielcach w poszczególnych sekcjach, k. 77–79; APK, UWK I, sygn. 7892, Skład osobowy Miejskiego Komitetu WFiPW, k. 82–83.

⁴⁷ APK, UWK I, sygn. 7848, Pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie udziału przedstawicieli władz wojskowych w pracach Wojewódzkich i Powiatowych Komitetów WFiPW z dnia 7 I 1929 r., k. 60.

⁴⁸ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 58; *Wykaz męskich i żeńskich hufców szkolnych*, w: T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 227–228.

⁴⁹ W Kielcach przysposobienie wojskowe prowadziły różne organizacje, m.in.: Wojskowy Klub Sportowy, Związek Harcerstwa Polskiego, Hufiec Pozaszkolny Związku Strzeleckiego „Kielce”, Hufiec Pozaszkolny Związku Strzeleckiego „Ludwików”, Związek Podoficerów Rezerwy, Związek Strzelecki „Granat”, Związek Strzelecki „Ludwików”, Związek Strzelecki „Kielce”, Związek Rezerwy „Śródmieście”, Związek Rezerwy „Oleum”, Związek Rezerwy „Kadzielnia”, Związek Rezerwy „Ludwików”, Przysposobienie Wojskowe Leśników, Przysposobienie Wojskowe Kolejowe, Przysposobienie Wojskowe Pocztowe, Przysposobienie Wojskowe Kobiet, Kieleckie Towarzystwo Cyklistów, Klub Sportowo-Oświatowy „Granat”, Klub Sportowo-Oświatowy „Ludwików”, Kolejowe Przysposobienie Wojskowe, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Klub Motocyklowy Związku Strzeleckiego, Żydowski Klub Sportowy „Makabi”, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Hufiec Pozaszkolny przy fabryce „Ludwików” i Przysposobienie Wojskowe Konne. APK, UWK I, sygn. 7853, Wykaz organizacji i klubów sportowych na terenie miasta Kielce, współpracujących z komendą Miejską PW w 1937 r., k. 341–342.

Kadra dbała o rozwój drużyn harcerskich. Pomagała nie tylko w prowadzeniu przysposobienia wojskowego, lecz także w szkoleniu instruktorów i organizowaniu kursów oraz obozów, w tym na terenie dywizyjnego obozu ćwiczeń w Niwkach Daleszyckich. Dowódcy 4 pp, podpułkownicy Stefan Jażdżyński i Zygmunt Kuczyński, pełnili funkcje przewodniczących oddziału i okręgu ZHP. Za wybitne zasługi dla ZHP otrzymali Honorową Odznakę Wdzięczności. Dowództwo pułków prowadziło też akcję opiekuńczą nad szkołami powszechnymi z Kielc i pobliskich wsi. W tej działalności było wspierane przez Rodzinę Wojskową. Przykładowo, 2 pal w Kielcach sprawował opiekę nad Publiczną Szkołą Powszechną nr 9 w Kielcach w dzielnicy południowej (Baranówek–Barwinek–Stadion–Pakosz). Jego dowództwo objęło również patronat nad istniejącym tam harcerstwem – 12 Kielecką Drużyną Harcerską (KDH) im. Stefana Czarnieckiego.

Zaangażowanie legionistów w pracę z młodzieżą miejską, zwłaszcza związaną z harcerstwem, zaowocowało tym, że uznawała ona Wojsko Polskie za autorytet. Bliskie jej były tradycje walk o niepodległość Rzeczypospolitej. Pamiętała o poległych w walkach o wolną oraz suwerenną ojczyznę. Wymownie świadczy o tym fakt, że chętnie i licznie uczestniczyła w: *wędrownkach szlakiem walk Legionów, odstawianiu pomników i tablic ku czci poległych, w zaciąganiu wart honorowych przy grobach bojowników o Niepodległość na Cmentarzu Wojskowym i przed Grobem Nieznanego Żołnierza na kieleckim Rynku*⁵⁰.

Wielu młodych mężczyzn z Kielc i okolic, należycie zapoznanych ze szkoleniem wojskowym, wzorowo odbywało służbę w szkołach podchorążych rezerwy. Część została żołnierzami zawodowymi i później jako podchorążowie była kierowana na ćwiczenia do 4 pp albo 2 pal. Niektórzy, już jako oficerowie, rozpoczynali w kieleckich pułkach stałą służbę⁵¹.

Wśród wojskowych pełniących stałą służbę w garnizonie kieleckim silne były tradycje legionowe, do których się odwoływali i z którymi się utożsamiali. W 1933 roku założyli oni Stowarzyszenie pod nazwą „Dom Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego” oraz opodatkowali się na rzecz budowy tego budynku. Wybudowano go w latach 1933–1935 przy ul. Ściegiennego⁵². Jego wzniesienie miało na celu upamiętnienie Piłsudskiego (od 1921 roku honorowego obywatela miasta) i utrwalenie jego związków z Kielcami⁵³, rozwój życia kulturalnego i społecznego w mieście, propagowanie sportu, wychowania fizycznego, przysposobienia wojskowego, a także prowadzenie pracy kulturalno-oświatowej w wojsku oraz organizacjach wychowania fizycznego. Do pomyślnego zrealizowania tego przedsięwzięcia przyczynił się zwłaszcza gen. bryg. Juliusz Zulauf. Dom WFIPW pełnił funkcje: widowiskowe, oświatowe, w tym wychowania patriotycznego, a także ośrodka sportowego, szkolenia fizycz-

⁵⁰ W. Matwin, *Z tradycji bojowej...*, op.cit., s. 36.

⁵¹ Ibidem, s. 36–37; idem, *Wojskowi w Kielcach. Cz. 1...*, op.cit., s. 11; idem, *Harcerski egzamin z patriotyzmu*, „Ikar” 2000 nr 9, s. 17; idem, *Szare Szeregi na Baranówku. Cz. 1*, „Ikar” 2002 nr 5, s. 10; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 58, 63; *Z życia harcerzy*, „Gazeta Kielecka” nr 53 z 1928 r., s. 3; *Obóz harcerski na Niwkach Daleszyckich*, „Gazeta Kielecka” nr 54 z 1928 r., s. 2; *Wypadek podczas ćwiczeń*, „Gazeta Kielecka” nr 57 z 1928 r., s. 2.

⁵² Budynek istnieje do dziś. Obecnie nosi nazwę: Wojewódzki Dom Kultury im. Józefa Piłsudskiego.

⁵³ Dom WFIPW zaprojektował znany architekt, autor sportowego kompleksu na Bielanach pod Warszawą, prof. Edgar Norweth. Vide: J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 59.

nego oraz przysposobienia wojskowego. Był siedzibą stowarzyszeń społecznych (patriotycznych i niepodległościowych). Znalazły się w nim: duża sala widowiskowa, sala sportowa, kasyno oficerskie 2 pal, pomieszczenia balowe oraz przeznaczone dla organizacji współpracujących z wojskiem, między innymi prowadzących wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe, a także dla związków kombatanckich. Przedstawiciele kadry przyczynili się również do otwarcia w 1938 roku w Domu WFiPW Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego oraz do odsłonięcia pomnika Czynu Legionowego w pobliżu budynku WFiPW⁵⁴.

Legioniści pełnili ważne stanowiska w lokalnych organizacjach sportowych. Przykładowo, w latach 1938–1939 prezesem Podokręgu Kieleckiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (OZPN) był ppłk Jan Cudek. W czasie Dni Morza 29 czerwca 1939 roku zorganizował on ostatni przed drugą wojną światową mecz piłkarski między reprezentacją Kielc a Gedanią Gdańsk, która była szykanowana w Wolnym Mieście Gdańsk przez niemieckie bojówki. Zwyciężyła drużyna mistrza Gdańska 6:2 (2:1). Wydarzenie to przerodziło się w patriotyczną manifestację sportowców oraz mieszkańców stolicy województwa kieleckiego.

Żołnierze zawodowi również poza służbą aktywnie uczestniczyli w życiu kulturalnym Kielc. Wówczas towarzyszyły im żony i dzieci. Zwłaszcza w niedziele i święta rodziny wojskowe uczestniczyły w imprezach kulturalnych w parku miejskim, teatrze czy kinie oraz sportowych i rekreacyjnych na Stadionie. Chętnie korzystały też z zarządzanych przez wojsko odkrytych basenów kąpielowych na Bukówce i Stadionie oraz grały towarzysko w tenisa⁵⁵.

Relacje wojsko–ludność cywilna

Wojskowi, pełni zapału, idei i dobrych chęci, prowadzili działalność kulturalno-oświatową oraz społeczną jednak tylko w takim zakresie, w jakim pozwalały na to fundusze, w tym wkład własny oraz składki. Środki finansowe przekazywane przez władze wojskowe, państwowe i miejskie często były niewielkie czy wręcz niewystarczające. W rezultacie nie wszystkie plany i założenia udało się zrealizować.

Mimo to działacze wojskowi z zaangażowaniem działali dla dobra społeczności Kielc. Kielczanie odczuwali więc ogromny szacunek dla żołnierzy. Byli z nich dumni i emocjonalnie z nimi związani. Uznali Wojsko Polskie za doskonały wzór do naśladowania, za strażnika wszystkich cnót patriotycznych i obywatelskich, a także za obrońcę ojczyzny i gwaranta jej niepodległości. Miały na to duży wpływ żywe tradycje walk o niepodległość z czasów powstań narodowych oraz z okresu I wojny światowej.

⁵⁴ Ibidem, s. 63; APK, UWK I, sygn. 3646, Statut Stowarzyszenia pod nazwą „Dom Wychowania Fizycznego i Przepisobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego” w Kielcach, k. 8; APK, UWK I, sygn. 3652, Pismo Starosty Powiatowego Kieleckiego do Wojewody Kieleckiego z dnia 25 I 1933 r. w sprawie legalizacji statutu Stowarzyszenia pod nazwą „Dom Wychowania Fizycznego i Przepisobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego” w Kielcach, k. 58.

⁵⁵ M. Michniak, A. Pawłowski, *Świętokrzyska encyklopedia...*, op.cit., s. 17, 21–22; M. Michalak, A. Pawłowski, *Świętokrzyski leksykon...*, op.cit., s. 35; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 188, 193.

Oba kieleckie pułki, w dowód uznania ich dokonań, otrzymały od społeczeństwa miasta sztandary⁵⁶. Oficjalna uroczystość wręczenia sztandaru 4 pp Leg. odbyła się 8 lipca 1923 roku, a 2 pal Leg. – 16 października 1937 roku. Sztandary pułkom wręczyli: 4 pp – gen. dyw. Lucjan Żeligowski, a 2 pal – marsz. Edward Rydz-Śmigły. Za zasługi dla miasta oba pułki otrzymały również honorowe obywatelstwo Kielc: 4 pp – w 1928 roku, a 2 pal – w 1933⁵⁷. Ponadto kielczanie ufundowali tablicę pamiątkową ku czci poległych w walkach o niepodległość Polski żołnierzy 4 pp i 2 pal. Odślonięto ją 11 listopada 1934 roku na gmachu magistratu na Rynku⁵⁸.

Podsumowując, 4 pp Leg. i 2 pal Leg. w latach 1922–1939 prowadziły ożywioną działalność kulturalno-oświatową, sportową i społeczną w jednostkach oraz na rzecz społeczeństwa Kielc. Działania kadry wojskowej, wspierane przez Rodzinę Wojskową oraz władze lokalne, doprowadziły do rozwoju edukacyjnego i kulturalnego żołnierzy oraz mieszkańców miasta. Wpłynęły również na wzrost ich świadomości narodowej i obywatelskiej oraz kształtowanie postawy patriotycznej. Aktywność kadry oficerskiej i podoficerskiej w dziedzinach przysposobienia wojskowego, wychowania fizycznego oraz sportu przyczyniła się do rozwoju kultury fizycznej w garnizonie. Żołnierze pułków legionowych chlubnie zapisali się w historii Kielc. Dzięki nim wzrosło znaczenie miasta. Kielczanie wciąż pamiętają o ich dokonaniach. ■

⁵⁶ Sztandar 4 pp został ufundowany przez społeczeństwo nie tylko Kielc, lecz także powiatów: kieleckiego, jędrzejowskiego, włoszczowskiego i opatowskiego.

⁵⁷ Vide: *Sztandar Czwartaków*, „Gazeta Kielecka” nr 29 z 1923 r., s. 2; *Piękna uroczystość w Radzie Miejskiej*, „Gazeta Kielecka” nr 45 z 1933 r., s. 2; *Pobyt Marszałka Śmigłego-Rydza w Kielcach*, „Gazeta Kielecka” nr 168 z 1937 r., s. 2; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 61, 65; P. Zarzycki, *2 Pułk Artylerii Lekkiej*, Pruszków 1999, s. 51–52; T. Banaszek, *Garnizon kielecki...*, op.cit., s. 365.

⁵⁸ *Wczorajsze uroczystości święta 11 Listopada*, „Gazeta Kielecka” nr 127 z 1934 r., s. 4; T. Banaszek, *Rola garnizonu w życiu...*, op.cit., s. 247. Została ona zniszczona przez Niemców w czasie II wojny światowej. Nie zachowały się niestety źródła mówiące o tym, jak brzmiała umieszczona na niej inskrypcja. Vide: J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op.cit., s. 62.